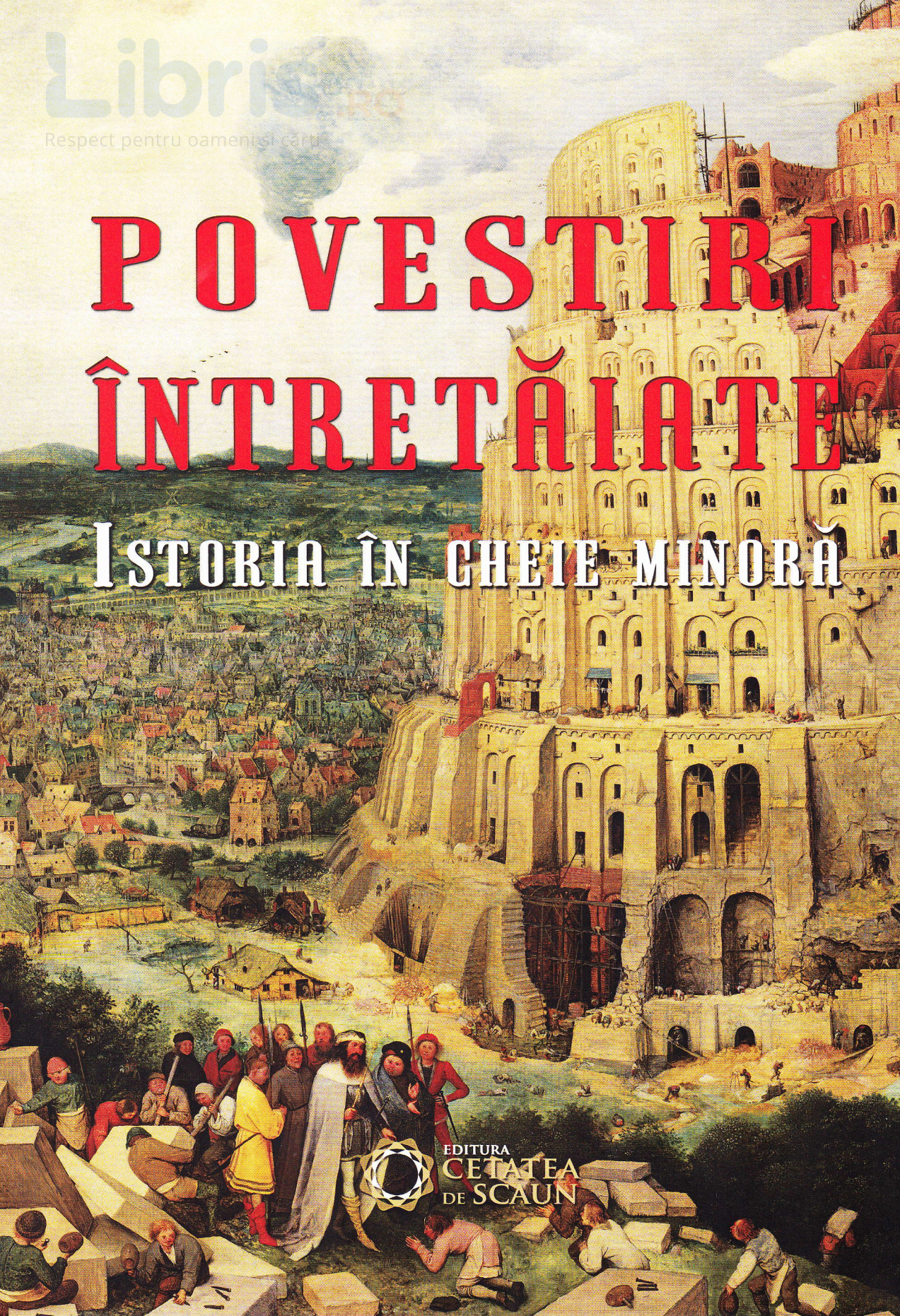

Libris

Respect pentru oameni și cărți

POVESTIRI ÎN TREȚĂIATE

ISTORIA ÎN CHEIE MINORĂ

EDITURA
CETATEA
DE SCAUN

POVESTIRI ÎNTRETĂIATE ISTORIA ÎN CHEIE MINORĂ

Coordonator

OVIDIU CRISTEA

EDITURA
**CETATEA
DE SCAUN**

CUPRINS

Introducere	7
-------------------	---

MĂȘTILE FRUMUSEȚII /9

<i>Povestirea I</i>	11
---------------------------	----

Ecaterina Lung, FRUMUSEȚEA FIZICĂ ȘI UTILIZAREA EI ÎN ANTICHITATEA TÂRZIE ȘI EVUL MEDIU TIMPURIU	13
---	----

<i>Povestirea a II-a</i>	33
--------------------------------	----

Maria Magdalena Székely, CULORI, VEȘMINTE ȘI INTERDICȚII ÎN VREMEA LUI CONSTANTIN VODĂ BRÂNCOVEANU	35
---	----

JOCURILE PUTERII / 53

<i>Povestirea a III-a</i>	55
---------------------------------	----

Ivan Biliarsky, DE LA O ÎNCORONARE LA ALTA: COROANA, PUTEREA, CĂSĂTORIA ȘI REGALITATEA	57
---	----

<i>Povestirea a IV-a</i>	79
--------------------------------	----

Ovidiu-Victor Olar, INTRIGI POLITICE, STRATEGII DE ASCENSIUNE SOCIALĂ ȘI GENEALOGII FABULOASE. EPISCOPUL INOCHENTIE MICU, CAVALER ȘI PREFECT SUPREM PENTRU DACIA AL ORDINULUI „CONSTANTINIAN” AL SFÂNTULUI GHEORGHE	81
---	----

<i>Povestirea a V-a</i>	115
-------------------------------	-----

Marian Coman, DE CE ESTE VALAHIA FEMEIE? (și ce caută pe hartă?)	117
---	-----

<i>Povestirea a VI-a</i>	155
--------------------------------	-----

Liviu PILAT, SEXUALITATE ȘI PUTERE ÎN MOLDOVA LA SFÂRȘITUL EVULUI MEDIU	157
--	-----

UMBRELE TRECUTULUI / 167

<i>Povestirea a VII-a</i>	169
---------------------------------	-----

Ramona Neacșa Lupu, <i>SINE IRA ET STUDIO?</i> TRECUTUL CA ARMĂ A PREZENTULUI : UN CAZ DIN ZORII SECOLULUI AL XVI-LEA	171
---	-----

<i>Povestirea a VIII-a</i>	197
Bogdan-Petru Maleon, <i>DELEGITIMAREA POSTUMĂ A ÎMPĂRAȚILOR BIZANTINI DETRONAȚI</i>	199

TÂLCUL GESTURILOR / 227

<i>Povestirea a IX-a</i>	229
Ștefan S. Gorovei, <i>MAI 1498: ȘTEFAN CEL MARE ȘI POLONIA</i>	231
<i>Povestirea a X-a</i>	247
Ovidiu Cristea, <i>GLASUL LĂNCILOR: UN GEST DE PUTERE AL LUI BOGDAN AL III-LEA</i>	249
<i>Povestirea a XI-a</i>	263
Gábor Kármán, <i>SĂRUTUL MÂINII PAȘEI: CAZUL AMBASADORILOR TRANSILVĂNENI LA BUDA</i>	265

LUMEA BRIGANZILOR / 291

<i>Povestirea a XII-a</i>	293
Dana Caciur, <i>SOLUȚIILE OFICIALILOR VENEȚIENI DIN DALMAȚIA LA PRACTICILE CRIMINALE ALE MORLACILOR ÎN DECURSUL SECOLULUI AL XVI-LEA. CAZUL: MILIA POPOVICH/ MELIA POPOVIĆ</i>	295
<i>Povestirea a XIII-a</i>	315
Ovidiu Cristea, <i>PIRAT SAU REIS ? O DILEMĂ A RELAȚIILOR VENEȚIANO-OTOMANE ÎN SECOLUL AL XVI-LEA</i>	317
<i>Povestirea a XIV-a</i>	331
Cristian Luca, <i>UN PIRAT IMPROVIZAT, MARCO ŠTUKANOVIĆ DIN PERAST ȘI UN EPISOD TENSIONAT ÎN RELAȚIILE BILATERALE VENETO-OTOMANE DE LA ÎNCEPUTUL VEACULUI AL XVIII-LEA</i> ..	333

MĂȘTILE FRUMUȘEȚII

Primul cuvânt aparține frumuseții, cu toate că frumusețea poate avea o multitudine de înfățișări și poate provoca neplăcerate judecăți de valoare. Despre Rosamund Clifford, iubita regelui Angliei, Henric al III-lea, se spune că a fost o femeie perfectă, dar și o femeie perfectă. Cel care i-a compus epitaful – *He lies in tumb, rose mundi non rose mundi* (Aici odă / Inește trandafirul lumii, dar nu trandafirul gurgii) – a încercat să sublinieze însă că nu a existat o corespondență între trăsăturile chipului și cele ale spiritului. Nu ar trebui să deducem de aici că în spatele frumuseții s-au ascuns întotdeauna vicii, dar se poate afirma că, mai mareu, s-a stabilit o legătură între aspectul exterior al unui individ și trăsăturile sale de caracter. Evul Mediu a excelat în asocierea numelui unei persoane de calitățile sau, dimpotrivă, de deficiențele sale fizice. Chiar mulți dintre monarhi – Pepin cel Scund, Harald Dinte Albăstru, Filip cel Frumos, Raicu cel Frumos, Petru Șchiopul sau Ștefan Surdul – au rămas în memoria supușilor mai puțin prin faptele lor, cât printr-un detaliu al înfățișării.

Studiul Ecaterinei Lung ne poartă prin labirintul interpretărilor legate de frumusețe într-o epocă definită de unii istorici drept antichitate târzie, iar de alții drept ev. mediu timpuriu. Oricum am numi-o, perioada în discuție a corespuns cu o punere în discuție a valorilor, inclusiv a valor estetica. Rămâne să vedem în ce măsură atunci, ca și astăzi, motivele sociale, culturale, politice au determinat modul de a percepe și de a judeca frumusețea.

Povestirea I

Primul cuvânt aparține frumuseții, cu toate că frumusețea poate avea o multitudine de înfățișări și poate provoca nenumărate judecăți de valoare. Despre Rosamund Clifford, iubita regelui Angliei, Henric al II-lea Plantagenet, se pune că era de o frumusețe fără pereche. Cel care i-a compus epitaful – *Hic jacet in tumba rosa mundi non rosa munda* (*Aici odihnește trandafirul lumii, dar nu trandafirul curat*) – a ținut să sublinieze însă că nu a existat o corespondență între trăsăturile chipului și cele ale spiritului. Nu ar trebui să deducem de aici că în spatele frumuseții s-au ascuns întotdeauna vicii, dar se poate afirma că, mai mereu, s-a stabilit o legătură între aspectul exterior al unui individ și trăsăturile sale de caracter. Evul Mediu a excelat în asocierea numelui unei persoane de calitățile sau, dimpotrivă, de deficiențele sale fizice. Chiar mulți dintre monarhi – Pepin cel Scund, Harald Dinte Albastru, Filip cel Frumos, Radu cel Frumos, Petru Șchiopul sau Ștefan Surdul – au rămas în memoria supușilor mai puțin prin faptele lor, cât printr-un detaliu al înfățișării.

Studiul Ecaterinei Lung ne poartă prin labirintul interpretărilor legate de frumusețe într-o epocă definită de unii istorici drept antichitate târzie, iar de alții drept ev mediu timpuriu. Oricum am numi-o, perioada în discuție a corespuns cu o punere în discuție a valorilor, inclusiv a celor estetice. Rămâne să vedem în ce măsură atunci, ca și astăzi, motivațiile sociale, culturale, politice au determinat modul de a percepe și de a judeca frumusețea.

FRUMUSEȚEA FIZICĂ ȘI UTILIZAREA EI ÎN ANTICHITATEA TÂRZIE ȘI EVUL MEDIU TIMPURIU

Ecaterina Lung

Așa cum remarca filosoful Georgio Agamben, orice ființă se manifestă prin aspectul său exterior, însă doar oamenii încearcă să pună stăpânire pe această manifestare, să o folosească. Pentru oameni, aparența este un mijloc de comunicare, dar a devenit și un loc al luptei pentru adevăr¹. De asemenea, oamenii sunt, probabil, singurele ființe de pe Pământ în stare de o percepție a realității filtrată prin categorii estetice². Dintre acestea, frumusețea a jucat un rol foarte important în evoluția umanității.

În pofida importanței acestui rol, categoria frumosului nu a fost foarte cercetată de istorici, deși a făcut și face în continuare obiectul interesului filosofilor și esteticienilor, cel puțin de la Platon și Aristotel încoace. Printre primele și cele mai novatoare abordări se numără, în mod evident, cele ale lui Umberto Eco, dedicat cercetării categoriilor estetice medievale încă din anii 50, când începea să publice despre frumusețea medievală³. Etienne Gilson, unul dintre cei mai importanți specialiști în filosofia medievală publica, la rândul său, în anii 60, o lucrare despre frumusețe⁴. Preocupările lui Umberto Eco pentru estetică au dus, cumva în mod natural, la centrarea pe categoria frumosului, astfel încât, astăzi *Istoria frumuseții* reprezintă o piatră de hotar în abordarea acestui

¹ Georgio Agamben, *Means without Ends: Notes on Politics*, University of Minnesota Press, 2000, p. 90.

² *100 000 years of Beauty*, Vol. I. *Prehistory/Foundations*, ed. Elizabeth Azoulay, Angela Demian, Dalibor Frioux, (Paris: Editions Babylone, Gallimard), 2009, p. 37.

³ Umberto Eco, "Sviluppo del estetica medievale", în *Momenti e problemi di storia del estetica 1: Dall'antichità classica al barocco*, (Milano: Marzorati), 1959, p. 115-230. Lucrarea dobândește o circulație mondială din momentul în care este tradusă în engleză ca *Art and Beauty in the Middle Ages*, (New Haven and London: Yale University Press), 1986; Idem, *Il problema estetico in San Tommaso*, 2d ed., (Milano: Bompiani), 1970.

⁴ Etienne Gilson, *Introduction aux arts du Beau*, (Paris: Vrin), 1963 (vers. engl. *The Arts of the Beautiful*, Charles Scribner, 1965).

subiect⁵. Lucrările lui Eco și cele care au urmat, inspirate de opera sa, au abordat problema frumuseții în general, insistând asupra reflectării acestei categorii estetice în artă, chiar dacă au pus și problema frumuseții umane. Interesant, una dintre rarele sinteze dedicate în mod special frumuseții fizice a fost realizată de către un colectiv de autori la inițiativa companiei *L'Oreal*, fiind publicată în 2009⁶. Evident, ținând seama de specificul sponsorului acestui proiect, un loc important îl ocupă tratarea subiectelor referitoare la înfrumusețarea corpului și chipului, îndeosebi cu ajutorul produselor de natură cosmetică. Frumusețea fizică pare să fi făcut, în vremea din urmă, mai degrabă obiectul cercetărilor de psihologie, din perspectiva receptării acesteia și a importanței sale sociale, așa cum o demonstrează studiile, destul de numeroase, dedicate atractivității faciale⁷. De la frumusețe, lansată ca un subiect demn de atenția istoricilor la sfârșitul secolului al XX-lea, s-a trecut, în secolul al XXI-lea, tot datorită lui Umberto Eco, la cercetarea urâteniei⁸. De aici, s-a ajuns la un subiect de ultimă oră, precum cel al mutilărilor fizice, văzute ca generatoare de urâtenie⁹.

În pofida acestei mutări a interesului istoricilor spre categoria urâtului și spre modalitățile de producere a acestuia, nu credem că frumusețea ca obiect al atenției istoricului a fost epuizată de cercetările de până acum. Iar lucrările care au abordat frumusețea în evul mediu au avut în vedere, în special, perioada centrală a acestuia, în care concepția estetică specific medievală despre frumos s-a cristalizat, devenind parte a unei gândiri teologice și filosofice. Despre frumusețea fizică și rolul ei în perioada trecerii de la antichitate la evul mediu s-a scris, după știința noastră, mai puțin, și acesta este subiectul pe care ne propunem să-l abordăm în cele ce urmează.

De fapt, ceea ce urmărim este modul în care frumusețea fizică a fost instrumentalizată, folosită în variate scopuri, inclusiv de natură politică,

⁵ Umberto Eco, *Storia della bellezza*, co-editor Girolamo de Michele, (Milano: Bompiani), 2004.

⁶ V. supra nota 2.

⁷ O trecere în revistă a tendințelor de cercetare din domeniul psihologiei, cu referire la primul deceniu la secolului al XXI-lea, poate fi găsită la Krzysztof Kościński, "Current status and future directions of research on facial attractiveness", *Anthropological Review*, 72 (2009), p. 45–65.

⁸ Umberto Eco, *Storia della bruttezza*, (Milano: Bompiani), 2007.

⁹ Pentru evul mediu, mutilările fizice fac obiectul așteptatei monografii realizată de Patricia Skinner, *Living with Disfigurement in the Early Middle Ages* (Palgrave Macmillan), în curs de apariție.

în perioada regatelor barbare din Occident și a începuturilor Imperiului Bizantin în Răsăritul Europei, ceea ce în mare s-ar încadra între sfârșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al IX-lea. Este o perioadă în care tranziția poate fi urmărită și la nivelul concepțiilor estetice, întrucât ideile moștenite din antichitatea greco-romană coexistă cu cele aduse de neamurile barbare originare din spațiul central european și nordic sau din Răsăritul îndepărtat. Sinteza unei noi concepții despre frumusețe se petrece pe fondul înstăpânirii creștinismului, generator de schimbări și în planul atitudinilor față de trup și de aspectul fizic al acestuia¹⁰.

Dar înainte de a încerca să vedem cum este utilizată frumusețea fizică în această perioadă, ar trebui să încercăm stabilirea unor parametri în interiorul cărora să situăm discuția noastră. Frumusețea fizică e un construct social și cultural, specific tipului de societate și viziunii asupra lumii împărtășite de o anumită colectivitate. Criteriile estetice după care e judecată înfățișarea unei persoane au variat foarte mult, în timp și în spațiu. Există însă unele caracteristici universale, care pot fi regăsite, se pare, în toate societățile cu existență documentată istoric și care sunt prezente și în perioada trecerii de la antichitate la evul mediu.

Astfel, aspectul tineresc, simetria trăsăturilor sau curătenia par a fi calități universal apreciate¹¹. De asemenea, în pofida diferențelor, este documentată în cele mai variate arii de civilizație o preocupare pentru proporții și armonie¹². Dincolo însă de aceste caracteristici relativ universale, există diferențele care pot fi explicate prin faptul că definirea frumuseții fizice este rezultatul unei construcții culturale care trimite la factori complecși, între care se remarcă nevoia de a întări coeziunea de grup¹³. Frumusețea este un mijloc de comunicare a identității grupului, în construcția căreia aspectele fizice sunt esențiale, marcând diferența dintre Sine și Celălalt¹⁴. Dar, trebuie spus de la început că, deși aspectul fizic este important în definirea identității de grup, de cele mai multe ori sursele perioadei de care ne ocupăm pun în evidență aspecte secundare,

¹⁰ A se vedea Peter Brown, *Trupul și societatea*, (București: Rao), 2000.

¹¹ Krzysztof Kościński, *Facial attractiveness: Variation, adaptiveness and consequences of facial preferences*, "Anthropological Review", 71(2008), p.77-105.

¹² Georges Vigarello, "Physical beauty and the history of civilisation", în *100 000 years of Beauty. Antiquity/Civilisations*, ed. cit., p. 7.

¹³ *100 000 years of Beauty*, Vol. I. *Prehistory/Foundations*, p. 102.

¹⁴ Walter Pohl, "Telling the Difference: Signs of ethnic identity", în W. Pohl and Helmut Reimitz (eds.), *Strategies of Distinction. The Construction of the Ethnic Communities, 300-800*, (Leiden-Boston: Brill), 1998, p. 17-70.

cum ar fi vestimentația sau armamentul, și mult mai rar recurg la descrieri fizice propriu-zise. Iar atunci când aceste descrieri există, și mai rare sunt aprecierile referitoare la frumusețea fizică a unei persoane sau a unui popor.

În acest moment trebuie abordată și problema surselor care ne pot sta la dispoziție pentru a descifra semnificațiile frumuseții și ale utilizării acesteia în perioada la care ne referim. Ni s-au păstrat o serie de artefacte conținând reprezentări de persoane, pe baza cărora am putea încerca să schițăm un canon de frumusețe specific timpului. Numai că trebuie să pornim de la o precauție metodologică esențială, și să fim conștienți de caracterul lipsit de realism al reprezentărilor persoanei umane în perioada de început a evului mediu. Desigur, ar fi la fel de greșit a asuma că arta greco-romană, care se află la originile artei perioadei care ne interesează, ar fi fost întru-totul realistă, în condițiile în care, ceea ce se exprimă prin intermediul creațiilor sale este, mai degrabă, un ideal de frumusețe sau un ideal de civilizație decât o reprezentare fidelă a înfățișării unor persoane. În arta greacă antică, reprezentările, fie că e vorba de zei sau de persoane umane, trebuie să exprime corespondența dintre frumos și bine, *kalos kagahotos*, întrucât frumusețea era valorizată ca un ideal filosofic, etic și estetic¹⁵. În cazul reprezentărilor masculine, era vorba de o imagine a cetățeanului perfect din punct de vedere moral și fizic; când era vorba de reprezentări feminine, operele de artă ilustrau o frumusețe armonioasă care să reflecte caracterul și autocontrolul modelului din realitate¹⁶. Ceea ce caracteriza idealul estetic grecesc era ordinea, simetria, armonia proporțiilor. Pe de altă parte, grecii credeau că aparența fizică a unei persoane reflectă caracteristicile morale ale acesteia, în consecință, când reprezentau frumusețea fizică erau convinși că reprezintă, în același timp, frumusețea morală. Romanii au preluat, în parte, idealul estetic grecesc, dar arta lor a mărturisit mai puțin o preocupare pentru frumusețea ideală cât pentru calitățile demne de un cetățean sau de o matroană: reputație onorabilă, gravitate, seriozitate¹⁷. Atitudinea lor ambivalentă față de frumusețe a marcat profund civilizația europeană ulterioară, întrucât, pe de o parte, aceasta era văzută ca un semn al divinității, dar pe de alta, cei care o cultivau prea activ erau suspecti din punct de vedere moral, pentru că își puteau neglija

¹⁵ 100 000 years of Beauty. Antiquity/Civilisations, ed. cit., 2009, p. 63.

¹⁶ Ibidem, p. 64.

¹⁷ Ibidem, p. 109.

îndatoririle de cetățeni, ajungând să aibă manifestări în antiteză cu virtuțile civice¹⁸.

Arta creștină se dezvoltă pe acest sol al unei arte romane care deja se îndepărtase de idealul grecesc de frumusețe bazată în primul rând pe armonia proporțiilor și pe ordine. Creștinismul, inspirat de noi idealuri de modestie și pudoare, repudiază aproape total reprezentările nudității, care, oricum, nu erau prea frecvente în arta romană propriu-zisă. Atitudinea față de aparența fizică este ambivalentă, întrucât, pe de o parte, trupul trebuie să devină un Templu al Sfântului Duh, dar, pe de altă parte, Părinții Bisericii se lasă influențați de concepția gnostică a asocierii trupului cu domeniul răului¹⁹. Deși, teoretic, se păstrează ideea legitimității frumuseții trupești, întrucât omul a fost creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, deci trebuie să participe într-un fel la frumusețea divină, ceea ce contează este frumusețea spirituală, singura care este importantă. Artiștii care lucrau pentru creștini au fost puși, deci, în fața problemei de a găsi modalitățile de reprezentare a unei frumuseți de natură spirituală, care o transcende pe cea fizică și nu se confundă cu ea. Căutările au condus, în timp, la crearea unor reprezentări figurative tot mai îndepărtate de idealul grecesc al armoniei proporțiilor și simetriei. La această îndepărtare au contribuit și influențele venite dinspre civilizația barbarilor germanici, în care reprezentările umane lipseau aproape cu desăvârșire, sau atunci când apăreau, erau extrem de schematizate. Se adaugă o continuă pierdere a îndemânării în realizarea unor reprezentări figurative, în condițiile decăderii orașelor și a dispariției clientelei care putea comanda astfel de reprezentări. Rezultatul a constat în impunerea unor reprezentări ale persoanei umane lipsite de proporții, de armonie, de simetrie, cu părți ale corpului marcate în mod exagerat (ochii sau mâinile, de exemplu), cu expresii spiritualizate la extrem sau aproape inexistente. În ce măsură aceste surse figurative pot fi folosite pentru a reconstitui aspectul celor care trăiau în perioada de trecere de la antichitate la evul mediu? Sunt ele ilustrarea idealului de frumusețe fizică? Sau sugerează idealul de frumusețe spirituală transpus în reprezentări figurative? Evident, dacă nu putem accepta că toți grecii antici arătau ca Apollo din Belvedere sau ca Venus din Millo, nu putem nici considera că locuitorii Europei occidentale arătau ca Iisus sau ca

¹⁸ *Ibidem*, p. 110.

¹⁹ Sarah Kay, Miri Rubin (eds.), *Framing medieval bodies*, (Manchester and New York: Manchester University Press), 1994, p. 14.

Respo Fecioara Maria reprezentați pe altarul ducelui longobard Ratchis²⁰. Desigur, se poate obiecta că aceste din urmă reprezentări religioase creștine nu reprezintă un ideal estetic de frumusețe fizică, dar ele sunt tipice pentru tipul de reprezentare a figurii umane care pare să fi fost caracteristic perioadei evului mediu timpuriu. Și nu trebuie să uităm că, până în perioada Renașterii, arta europeană nu a mai furnizat portrete, care să ofere indicii realiste despre înfățișarea fizică vreunui personaj istoric²¹.

Dacă reprezentările artistice ale acestei epoci pot fi folosite ca surse pentru descifrarea unei noi concepții estetice, de tip creștin, dar nu pentru reconstituirea aparenței fizice a oamenilor și nici a idealului de frumusețe umană împărtășit de societate, este de văzut ce alte tipuri de surse pot fi disponibile.

Sursele scrise, fie că sunt hagiografii, istorii, cronici, opere cu caracter filosofic ori „științific” (atât cât se poate vorbi despre știință în această perioadă) oferă o altă perspectivă asupra frumuseții fizice decât creațiile artistice. Trebuie spus, de la început, că referirile clare la frumusețea unei persoane sunt foarte rare și chiar mai rare sunt descrierile detaliate. Chiar și în operele cu caracter istoric, modelul suetonian care oferea descrieri fizice ale personajelor analizate a fost lăsat deoparte. Trăsăturile morale sunt cele care sunt menționate, cele fizice apar doar incidental. Frumusețea fizică, dacă este menționată, este considerată, precum la Cassiodor, o reflectare a sufletului²².

De exemplu, în opera hagiografică a lui Grigore din Tours există extrem de puține referiri la aspectul fizic al unor persoane, iar comentariile privind frumusețea fizică sunt aproape inexistente. Excepțiile sunt legate de personaje cu adevărat extraordinare, precum cei șapte adormiți din Efes, despre care episcopul din Tours spune, chiar în mod repetat, că erau tineri de o asemenea frumusețe încât împăratul persecutor al creștinilor Decius a refuzat să-i supună torturilor și să-i ucidă²³. În ce consta însă farmecul lor și frumusețea lor trupească nu ni se spune. Tot

²⁰ Reprezentările basoreliefurilor de pe altarul realizat la mijlocul secolului al VIII-lea pot fi văzute la adresa: <http://www.italialangobardorum.it/eng/sito/cividale/ratchtis.asp?seza=1>

²¹ Willibald Sauerländer, “The Fate of the Face in medieval Art”, în *Set in Stone: The Face in Medieval Sculpture*, ed. by Charles T. Little, (New Haven and London: Yale University Press), 2006, p. 3.

²² Wladyslaw Tatarkiewicz, *History of Aesthetics*, vol. 2, ed. by J. Harrell, C. Barrett and D. Petsch, (A&C Black, 2006), p. 83.

²³ Gregory of Tours, *Glory of the Martyrs*, transl. by Raymond Van Dam, (Liverpool: Liverpool University Press), 1988, 94, p. 117.

Grigore din Tours, de data aceasta în opera sa istorică, *Historiarum Libri Decem*, lasă să-i scape o informație extraordinară despre Clotilda, prințesa burgundă pețită de solii trimiși de regele francilor, Clovis, care era frumoasă și înțeleaptă. Clovis reacționează la fel ca solii săi, când prințesa îi este adusă, bucurându-se la vederea ei²⁴. Deși de o zgârcenie extremă, această notație sugerează, fără putință de tăgadă, că povestea vorbește despre o femeie frumoasă și fizic, nu doar moral, care place ochiului. Dincolo însă de această sugestie, nu putem afla niciun alt detaliu de la episcopul care nu portretizează fizic pe nimeni altcineva în opera sa istorică.

Există însă notații, în sursele scrise, care ne permit să reconstruim o imagine a ceea ce era considerat de către autori ca fiind frumos. O manieră de reconstituire a idealului de frumusețe de la sfârșitul antichității și începutul evului mediu ar putea fi de a încerca o comparație cu criteriile anterioare, pe care creștinii le-au moștenit și de care s-au îndepărtat, în timp.

Din punct de vedere teoretic, în această perioadă există extrem de puține reflexii asupra frumuseții în general și în mod evident și mai puține asupra frumuseții fizice, în particular. Părinții Bisericii, rămași singurii gânditori capabili de teoretizare, sunt preocupați de cu totul alte subiecte decât cele estetice. Frumusețea însă continuă să existe, inclusiv cea a trupului uman, este accesibilă prin simțuri, astfel încât trebuie rezolvată problema originii sale: este un dar al lui Dumnezeu sau un blestem al diavolului?

Unele elemente de teorie pot fi găsite la Sfântul Augustin, care mărturisește în confesiuni că a scris în tinerețe o operă (între timp pierdută) despre *Ceea ce este frumos și potrivit* (*De Pulchro et Apto*) în care a încercat să definească frumusețea și să identifice motivele plăcerii resimțite la contemplarea acesteia²⁵. În lucrări de maturitate, Augustin reia ideile antice derivate din Platon, Pitagora, Plotin, referitoare la bazele frumuseții, care rămân și pentru el unitatea, numărul, proporția, ordinea²⁶. Rădăcinile clasice ale concepției sale sunt cel mai bine exprimate în tratatul *Despre ordine*, (*De Ordine*) în care subliniază

²⁴ Gregorius Turonensis, *Historiarum Libri Decem*, ed. W. Arndt și Br. Krusch, MGH, SRM, 1, 1885, II, 28.

²⁵ Sfântul Augustin, *Confesiuni*, trad. Gheorghe I. Șerban, (București: Humanitas), 1998, IV, XIII.

²⁶ Monroe C. Beardsley, *Aesthetics from Classical Greece to the Present: A Short History*, (University of Alabama Press, 1975), p. 93.

caracterul rațional și obiectiv, matematic determinat al frumuseții: „Numai frumosul place; în frumos - formele; în forme - proporțiile; în proporții - numerele”²⁷.

În secolul al VI-lea, Cassiodor continuă să valorizeze măsura ca o condiție a frumuseții corpului și insistă asupra ideii conform căreia frumusețea exterioară e o consecință a frumuseții interioare, sufletești²⁸. Probabil că tot prin secolul al VI-lea, Pseudo Dionisie Areopagitul făcea un pas mai departe în legitimarea frumuseții, inclusiv a celei fizice, arătând că Dumnezeu este frumos și este izvorul oricărei frumuseți²⁹.

Isidor din Sevilla, care în *Etimologiile* sale rezumase cunoașterea antică pe care contemporanii săi o mai găseau folositoare, fără a da o definiție a frumosului fizic, detaliază aspecte particulare care puteau fi luate în considerare. Astfel, folosindu-se de exemple luate din operele antice, în special din *Eneida* lui Virgiliu, Isidor arată că există o frumusețe a pielii, feței, părului, ochilor, formei chipului, a culorii albe, a staturii³⁰.

Dincolo de formulările teoretice, sursele scrise, în special cele de natură istoriografică, ne permit să întrevădem uneori, cumva aidoma scrierilor lui Isidor din Sevilla, prin exemple concrete, ceea ce oamenii din perioada de care ne ocupăm considerau ca fiind frumos.

Tineretea este asociată, și în această perioadă, cu frumusețea fizică, așa cum ne demonstrează epitaful prințesei Cunincperga, fiica regelui longobard Cunincpert, despre care se spune că era de o frumusețe care se deosebea de a celorlalte femei, cu fața ei senină, cu ochii tineri, cu fruntea ei strălucitoare și nevinovată, cu buzele ei ca mierea³¹. Descrierea e stereotipă, dar imaginea creată este a unei frumuseți impresionante, ceea ce e cu atât mai interesant cu cât prințesa devenise stareță a unei mănăstiri din Pavia.

²⁷ Sfântul Augustin, *Despre ordine*, 180, în Idem, “Contra academicilor. Despre ordine. Despre cantitatea sufletului”, ediție bilingvă, traducere Vasile Sav, (Cluj-Napoca: Dacia), 2002.

²⁸ *The Variae of Magnus Aurelius Cassiodorus Senator*, transl. by S. J. B. Barnish, (Liverpool: Liverpool University Press, 1992), I, 10, p. 12; III, 6, 3, 3, p. 50.

²⁹ Pseudo-Dionysius, *The Complete Works*, transl. by Colm Luibheid (New York: Paulist Press, 1987), p. 77.

³⁰ Isidore of Seville, *Etymologies*, complete English translation by Priscilla Throop, (Charlotte, Vermont: Medieval IMS, 2005), vol. I, X, p. 174.

³¹ Ross Balzaretto, “Sexuality in Late Lombard Italy, c. 700-c. 800 AD”, în *Medieval Sexuality: A Casebook*, ed. by April Harper, Caroline Proctor, (New York and London: Routledge, 2008), p. 15